

Lipusz Zsolt:

Miért nem győzhettünk 1526-ban?

A Mohács-komplexusról – mítoszok és moralizálás nélkül

I. Szulejmán (1520-1566) trónra léptekor az Oszmán Birodalom már három világrészre terjedt ki: Ázsiára, Európára és Afrikára. A török állam területe ekkor nagyobb kiterjedésű volt, mint bármely európai országé.

A demográfiai, gazdasági mutatókat és a haderő korszerűségi szempontjait tekintve is többszörös fölényben volt európai riválisaival szemben. Magyarország pedig végképp nem volt egy hatalmi súlycsoportban az Oszmán Birodalommal: hazánk egy süllyedő európai középhatalomnak, míg a török impérium egy dinamikus világbirodalomnak számított. Szulejmán birodalmának alattvalói 12-13 millió főt tettek ki, ellenben a Magyar Királyság népessége mintegy 4 milliónyira tehető. Isztambul éves állami bevétele 9,5 millió aranyra rúgott, míg Budára a Jagelló-korban jó esetben 200 ezer arany folyt be. A török állam költségvetési bevételei kiemelkedően magasnak tekinthetők, összehasonlításképpen az európai nagyhatalom Spanyolország jövedelme 9 millió, Franciaországé 5 millió, a Velencei Köztársaságé 4 millió arany volt. Tehát még Mátyás korának – kiemelkedően jó pénzügyi éveket tekintve – 800 000 - 1 millió kincstári bevétele is elenyésző volt a Török Birodaloméhoz képest, nem is szólva arról, hogy ezt az adóbevételt is a meghódított osztrák, cseh és sziléziai tartományok a hazainál jóval gazdagabb városai polgárságának befizetései adták. A korabeli európai szamadáskönyvek tükrében a magyarországi városok szegénysége szembetűnő.

Az 1450-es években – Mátyás trónra kerülésének időszakában – Augsburg 160 legmódosabb polgárának vagyona közel félmillió aranyforintot tett ki. A gazdag itáliai kalmárvárosok és kulturális központok közül Firenze, Milánó és Nápoly éves bevétele 300-600 ezer arany között mozgott, ezzel szemben a magyarországi viszonylatban kiemelkedően fontos bányavárosok, Selmec-, Körmöc- és Besztercebánya vagyona együtt is csupán 80 ezer aranyforintra rúgott a 16. század közepén. A szabad királyi városok, a szászok és a zsidók által a központi költségvetésbe befizetett adó Thurzó Elek és Váradi Pál 1523. évi számadásában kerekén 30 ezer forintot tett ki. Nos, ezen összegből egy évre 1250, fél évre 2500 zsoldost lehetett fel fogadni. Ez természetesen semmire nem lett volna elegendő az évente akár 60-80 ezer profi zsoldos katonát is könnyedén felvonultató és a legmodernebb tüzérséggel felszerelt oszmán birodalmi reguláris sereg ellenében. Korabeli források szerint egy 60 ezer főből álló hadsereg és egy 150 hajót számláló flotta felállítása és fenntartása mintegy 800 ezer aranyba került e korban. Gazdaságtörténeti evidencia, hogy a hazai polgárság tőkeereje összehasonlíthatatlanul kisebb volt nyugat-európai polgártársaiénál. A mezőgazdasági termelést folytató, illetve jövedelmét abból szerző úri birtokosság és parasztság pénzvagyona pedig még ennél is csekélyebb volt. Az ország első számú egyházi méltóságának, az esztergomi érseknek az 1520-as években 35 ezer aranyforint, a kalocsai érseké 20-22 ezer, a gazdagabb püspököké pedig 10-25 ezer aranyat tett ki. Miként a kor kiváló ismerője és hadtörténésze, Perjes Géza Mohács című alapművében megemlíti, egy-egy egyházi főméltóság vagy mágnás halála után néha mesésnek tűnő vagyonok maradtak fenn, de ezek valahogyan holt kincsek maradtak. Az arisztokrácia is állandó pénzzavarral küzdött, és rendkívüli kiadásait is csupán gyors kölcsönökkel vagy birtokainak zálogba bocsátásával tudta fedezni. Tipikus, hogy amikor a nagy harácsoló, dúsgazdagnak számító Werbőczy birodalmi követségbe indult, kénytelen volt kölcsönt felvenni, hogy méltóképpen reprezentálhassa az országot külföldön.

Nos, e csekély pénzforrásokból Mátyás halála után – különösképpen az általa meghódított osztrák és cseh területek elvesztése után – állandó zsoldos hadsereg fenntartására nem volt lehetőség. Ezért kellett a fekete sereget szélnek ereszteni 1490 után. A fentebb említett statisztikai szám sorok azt is világosan mutatják, miszerint Magyarország a Jagelló-korban önerejéből már nem tudott egy nagy háborút finanszírozni, vagyis külföldi segítségre szorult. (Egyébként már a 15. század közepétől, Mátyás alatt is több-kevesebb rendszerességgel érkeztek a külföldi támogatások a német birodalmi rendektől, a pápától és Velencétől. Egyetlen példa erre Vitéz Jánosnak alább, függeléként közlendő, a frankfurti birodalmi gyűlésen 1453-ban elmondott beszédének részlete, amely bizonyítja, hogy hazánk önerőből már akkor sem tudta magát megvédeni. Mivel a török az 1470-es évektől kelet felé építette birodalmát, és még ott volt számára Perzsia is, az összeomlás ezért nem következett be hamarabb.) Az 1520-as évek

elején a fő segélynyújtók a pápa és a velenceiek voltak. Maga az a tény, hogy hazánk rá volt utalva az idegen segítségre, igen súlyos politikai következményekkel járt. Mivel a háborúra való felkészülés bizonyos időt igényelt, a magyar udvar azt szerette volna, ha a külföldi hatalmak jóval a hadműveletek megkezdése előtt folyósítják a pénzt. Minthogy azonban a török pontos szándékait előre nem lehetett tudni, a segélyadók rendszeresen későn fizettek, vagyis akkor, amikor a háború már bizonyossá vált. A szponzorokban ugyanis élt a gyanú, hogy a magyar kormány akkor is elkölti a pénzt, ha történetesen mégsem kerül sor a háborúra. Voltaképpen ez így is volt, hiszen tekintettel a végvárak és a logisztikai háttérbázis katasztrofális állapotára, ezek folyamatos karbantartást igényeltek, s béke idején is fizetni kellett a várak őrségét, hiszen mindennaposak voltak a törökökkel való kisebb-nagyobb határmenti összecsapások. Ennél is súlyosabb következmény volt, hogy a magyar politika teljesen az európai nagyhatalmak jószallagjára került, és külpolitikai, illetve stratégiai-katonapolitikai mérlegelések során a döntéshozatalban legalább olyan mértékben estek latba idegen, mint magyar érdekek. Sőt, elsősorban azok estek latba. Egyébként is – bármennyire is tragikus ez a magyarságnak – a katolikus keresztény Habsburg világhatalom és az Oszmán Birodalom ütközőzónájába kerülve más sors nem várhatott országunkra, mint a felosztás. Sok ilyen eset volt már a történelemben, elég, ha épp a török terjeszkedés miatt a 15. századi Bosznia, Szerbia sorsára gondolunk, csak akkor ezek a kicsiny balkáni államok az akkor még erős – mert egy közép-európai birodalom részeként létezett – Magyar Királyság és az oszmánok hatalmi érdekszférájának határára kerültek. Persze ekkor még a Török Birodalom területe, népessége, gazdasági-katonai ereje meg sem közelítette az egy évszázaddal későbbit. Ezért tudta Magyarország tartani magát. De mondhatunk egy modern példát is: a második világháború végén az angolszász hatalmak és a Szovjetunió érdekszférájának határára került Németországot is felosztották.

Ebben a korban a háború megvívása már igen komoly elméleti-stratégiai és gyakorlati szakértelmet, nagyszabású tüzéséget kívánt, no meg profi zsoldoshadat, és természetesen mindennek tetejébe – miként napjainkban is – temérdek pénz szükségeltetett. A fentebb említett Perjes Géza hivatkozott művében kimutatja, hogy amennyiben az akkori ország valamennyi fegyverforgatásra alkalmas férfit hadba szólítják, az összlétszám 142-177 000 között lehetett volna. Ehhez azonban három körülményt feltétlenül hozzá kell tennünk:

1. A Magyar Királyság földrajzi kiterjedése, a kor közlekedési, utánpótlási és logisztikai viszonyai között ennek a létszámnak csak eleve töredékével számolhatunk. Az északibb területek hadra fogható lakossága török elleni bevetésének úgysem lett volna semmi értelme. Már csak azt a körülményt tekintve, hogy mire a török támadásról biztos értesülések érkeztek Budára, a mozgósításukkal már több hónapra később lettek volna. A hadműveleti területtől távol eső várak sem maradhattak őrség nélkül, nem lehetett őket ebek harmincadjára hónapokra őrizet nélkül hagyni. S ne a modern kor útviszonyaiból és gépesített alakulataiból induljunk ki, különös tekintettel arra a körülményre, hogy még a második világháborúban is alkalmaztak fogatolt egységeket.

2. A fentebb elvileg említett létszámba beleértendő a mintegy 60-70 000 főt számláló népfelkelők, akiknek a harci értéke a zérónál alig volt valamivel több, legfeljebb portyázásra, kisebb rajtaütésekre voltak alkalmasak, reguláris haderő elé terelni őket a kollektív öngyilkosság biztos formája lett volna. Ráadásul esetükben is fennállt a korábban már említett körülmény, vagyis az ország északibb részeiben már eleve csak elkésve tudták volna őket hadba szólítani.

3. Katonai értékét tekintve egyedül számba jöhető harci értéket csak a zsoldosság jelentett, ám a királyi bevételek elégtelenségét figyelembe véve, még a külföldi segélyekkel együtt, jó esetben is, II. Lajos legfeljebb 10-12 000 fővel számolhatott. S ott voltak még a főpapok és mágnások magánhadseregei, ám ezek közül is hasznavehető a déli határvidék méltóságainak bandériumai – mintegy 3000 fő –, valamint a 6-8 000 főnyi végvári katonaság, no meg a kb. 2500 főt számláló al-dunai naszádosok voltak. Az ország középső-felső részei zászlósurai bandériumainak harcászati értéke meglehetősen kétséges volt, hiszen még törököt sem láttak addig.

Miként az közismert, a mohácsi csatavesztés okairól a magyar historiográfiában és közgondolkodásban már 1526-ban elkezdődött a szenvedélyes, érzelmeiktől áthatott diskurzus, amely napjainkig tart. Az emocionális túlfűtöttség nem vált javára a vita objektivitásának. A polemizáló nagy része a gyászos végeredményből, tehát a középkori Magyar Királyság bukásából kiindulva, annak egyedüli okaként az „országvesztő” uralkodó kaszt hitványságát jelölte meg, a legkevésbé sem tartva fontosnak a korabeli hazai és külföldi forrásanyag tanulmányozását. Különösen nagy hiba, hogy Mohács okainak és következményeinek mérlegelésénél teljes egészében hungarocentrikus nézőpont érvényesült, s sok vitázó egyáltalán nem fordított figyelmet a korabeli világpolitika, a Mediterráne-

um térségében és a tengeri kereskedelem útvonalainak átrendeződése következtében végbemenő globális horderejű folyamatok tanulmányozására és azok hazánkra gyakorolt hatásának számba vételére.

Szulejmán korának Oszmán Birodalma ugyanis – miként fentebb említettem – már alapvetően másfajta demográfiai, gazdasági és hadi potenciállal rendelkezett, mint a Hunyadiak korának török államszervezete. 1475-ben II. Mohamed vazal-us államát tette a krími tatár kánságot, ezzel a fekete-tengeri kereskedelem fölötti ellenőrzés és annak haszna is a kezébe jutott. Teljesen új fejezet nyílt a török történelemben Szíria és Egyiptom 1516-1517-ben történt elfoglalásával. E két tartomány I. Szelim által történt meghódításával ugyanis lehetővé vált, hogy a közel-keleti impérium részesedjék az akkori világ legbusásabb üzletéből, az indiai fűszer- és luxuscikk-kereskedelemből. A 15. század végéig a kereskedelmi cserék hosszú láncolata fűzte össze az indiai, a ceyloni és az indonéziai fűszerpiacokat, a keleti végén Kínával, a nyugatin Velencével. India térségéből arab hajók szállították az értékes árukat Európa felé, amelyeknek két fő tranzitkövetője volt: a Perzsa-öböl bejáratánál Ormuz és a Vörös-tenger bejáratánál Aden. Ormuzból az áru útja Bassorába vezetett, ahonnan karavánút vitt tovább Mezopotámián át Bagdadba, majd a szíriai Aleppóba, illetve ennek kikötővárosába, Tripoliba. Az Adenben kirakott fűszert pedig a Vörös-tengeren Suezbe szállították, ahol a közvetlen tengeri összeköttetés megteremtése végett szárazföldi úton átszállították Alexandriába, ahonnan a Földközi-tengeren a „tengerek királynőjének” hajóin fuvarozták Velencébe.

A levantei kereskedelemnek e hagyományos útvonalai szinte teljesen megszakadtak mintegy negyedszázadra, amikor a portugál Vasco da Gama felfedezte 1498-ban a Jóréménység foka megkerülésével az Indiába vezető óceáni útvonalat. A portugál kereskedők és kalandorok – a korszakban kalandor, kalmár, kalóz, utazó és felfedező gyakorta azonos jelentéstartalommal bírt – kíméletlenül és brutálisan közre kerítették az indiai és ceyloni fűszerpiacokat, az óceánokról pedig kiszorították az arab konkurenciát. A levantei kereskedelem kis-ázsiai és észak-afrikai empóriumaiba érkező luxuscikkek mennyisége ily módon drasztikusan lepadt, és Velence helyett Lisszabon lett a világpiac centruma. Ekképpen az Egyiptom és Szíria felett uralkodó mameluk szultánoknak csupán a keleti kereskedelemre kivetett félmillió arany összegű vámbevételei alaposan megcsappantak, vagyis Szulejmán atyja, Szelim ily módon könnyedén hódolthatta 1516-1517-ben a két államot. Godinho portugál gazdaságtörténész a következőket írja: „Kétségtelen, hogy Szelim terjeszkedési politikájában a célok egyike India, vagy legalábbis e mesebeli világba vezető utak feletti ellenőrzés megszerzése volt.” Miután az oszmánok a rivális Perzsia miatt a Perzsa-öbölbe nem juthattak ki, Szelim először a vörös-tengeri kereskedelmi útvonal feletti ellenőrzést óhajtott megszerezni. Viszont ehhez megfelelő hadiflottára lett volna szüksége, amely egyelőre nem állt rendelkezésére. Ezért bátorította a velenceieket, hogy szerezék vissza a levantei kereskedelemben korábban birtokolt vezető pozíciójukat, visszaszorítva a portugálokat, hiszen így a Porta a vámbevételekből jelentős pluszbevételhez juthatott.

S miután Kolumbusz 1492-es útja után az amerikai kereskedelem lett a világ legbusásabb jövedelmező üzlete, s a spanyolok átvették a világkereskedelem feletti ellenőrzést – a 16. század a spanyol „Aranykor” –, így Szelim, illetve Nagy Szulejmán törekvései eredményre vezettek. Epp a Mohács körüli időben helyreálltak a hagyományos, levantei, indiai fűszerkereskedelem útjai, sikerült a portugálok kiszorítása onnan, ebből Isztambul gigantikus hasznot húzott. Velence és Konstantinápoly érdekei tehát nem hogy ütköztek volna, de tökéletesen egybeestek. Innen a 16. századi keresztény források sokat felpanaszolt állítása a „velenceiek” kétszínűségéről, árulásáról. A levantei kereskedelem ellenőrzése közös velencei-török hatalmi érdek volt. Sőt Szulejmán rendeletére 1529-ben elkezdtek ásni a Szezei-csatornát, amely azonban végül mégsem készült el a 16. században. Ezért a portékát továbbra is karavánok vitték Alexandriába, s innen, illetve Tripoliból velencei hajók szállították Velencébe, ahonnan szárazföldi úton osztották szét Európa országaiba. 1534-35-ben a török még Mezopotámiát is birtokba vette, s ezzel végleg biztosította a keleti kereskedelem feletti uralmát.

Mindezek tükrében teljesen értelmetlennek a tartom a Moháccsal kapcsolatos pedagógiai indítatású moralizálást, bünbakkeresést, összeesküvés-elméletek gyártását. Ki kell mondani: esélyünk nem volt. A magyar uralkodó elit olyan volt, amilyen, egyébként semmivel nem volt rosszabb és erkölcsstelenebb, mint bárhol másutt Európában, sőt bármikor képes volt hősi halált halni hazájáért a 16-17. században. Sokkal nagyobb világerők működtek ahhoz ekkoriban, hogy meg tudja védeni hazáját: a Tűzföldtől az Atlanti-óceánon, Földközi és a Vörös tengeren át egészen Mezopotámiáig és Indiáig összecsapó „globális” hatalmi érdekek.

Lipusz Zsolt – Kuruc.info